

Latvijas un Krievijas 1998. gada attiecību krīze: cēloņi un norise

Crisis in Latvian-Russian Relations in 1998: Causes and Progress

Eginhards Volāns, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: eginhards.volans@gmail.com

Raksts ir veltīts 1998. gada Latvijas un Krievijas attiecību krīzei un tās priekšvēstnešiem 1997. gadā. Pētījumā secīgi izklāstīti un izpētīti attiecību krīzes galvenie cēloņi un norise, kā arī sniegts ieskats Latvijas, Krievijas un Rietumvalstu perspektīvā par attiecīgajiem notikumiem. Raksta galvenā avotu bāze ir periodika latviešu un krievu valodā, kā arī zinātniskā literatūra par šo tēmu. Darba pamatteksu veido trīs nodaļas, no tām pirmā ir veltīta Latvijas un Krievijas attiecību eskalācijai no 1997. gada marta līdz 1998. gada februārim, otrā – krīzes norisei un izpausmēm no 1998. gada marta līdz aprīlim, trešā – krīzes deeskalācijai 1998. gada vasarā. Raksta tapšanas laikā secināts, ka Latvijas un Krievijas attiecību krīze, visticamāk, bija mākslīgi radīta no Maskavas puses, lai aizkavētu Latvijas eiroatlantisko integrāciju un novērstu Krievijas sabiedrības uzmanību no valstī briesmošās iekšpolitiskās un ekonomiskās krīzes.

Atslēgvārdi: Latvijas un Krievijas attiecības, NATO paplašināšanās, Krievijas propaganda, Krievijas ietekmes aktivitātes, Krievijas tautieši.

The article is dedicated to the crisis in Latvian-Russian relations during the spring of 1998, as well as the related developments and preconditions, which already emerged during the 1997. The author of the article has formulated and discussed the main reasons of the crisis, as well as researched the unfolding of the crisis, yielding insights from the perspective of Latvia, the West and Russian Federation. Latvian and Russian language press, as well as the related scientific literature have been considered as the main sources by the author. The article consists of three main chapters. The first one characterises the gradual escalation of the crisis in Latvian-Russian relations during the period from March 1997 to February 1998, the second chapter explores the development and manifestation of the crisis in 1998 from March to April, whilst the third chapter views the de-escalation of the crisis during the summer of 1998. The research brought a conclusion that the crisis in Latvian-Russian relations was most likely intentionally

created by the Kremlin in order to slow down the Euro-Atlantic integration process of Latvia, as well as to divert the Russian society's attention from the emerging domestic and economic crisis.

Keywords: Latvian-Russian relations, NATO enlargement, Russian propaganda, Russian influence activities, Russian compatriots.

Ievads

Pēc Krievijas agresijas Ukrainā starp Maskavu un Rīgu ir iestājies, iespējams, ilgākais līdz šim pieredzētais atsaluma periods, kā rezultātā abu valstu attiecības ir sasniegušas vienu no vēsturiski zemākajiem punktiem. Turpinoties Maskavas nedraudzīgajai ārpolitikai, tādas tās, visticamāk, saglabāsies arī paredzamā nākotnē. Pēdējo gadu tendences liecina, ka ar Krievijas agresīvo ārpolitiku aizvien biežāk nākas saskarties arī Rietumvalstīm, no kurām daļa pirms tam nereti iestājās par attiecību normalizāciju ar Maskavu. Pašlaik mūsdienu Krievijas ārpolitiku attiecībā pret Rietumiem vislabāk var raksturot kā virkni slēptu un destruktīvu ietekmes aktivitāšu, kuras nereti tiek definētas, izmantojot terminu "hibrīdkarš". Lai gan Rietumu sabiedriskajā domā "hibrīdkaru" mēdz aprakstīt kā salīdzinoši jaunu metodi, ar kuras palīdzību valstis cenšas palielināt savu ģeopolitisko ietekmi, postpadomju pieredzē tā drīzāk ir vērtējama kā daļa no ierastās Maskavas ārpolitikas prakses.

Vēl jo vairāk – 1998. gada pavasarī Latvijas valdībai bija iespēja izbaudīt šāda veida ārpolitikas praksi visā tās krāšņumā. 1998. gada Latvijas un Krievijas attiecību krīzes laikā Latvija guva vērtīgu pieredzi, kā pareizi rīkoties, saskaroties ar Krievijas ietekmes aktivitātēm, kā tās vērtēt un kā tām atbildēt. Ar Latvijas pieredzes stāstu būtu vērts iepazīties arī citām Eiropas

valstīm, kuras tikai tagad ir sākušas skaļi runāt par Krievijas radītajiem draudiem.

Šī raksta mērķis ir sniegt loģisku un vispusīgu Latvijas un Krievijas 1998. gada krīzes un pirmskrīzes posma notikumu izklāstu, iezīmējot un analizējot Latvijas, Krievijas un Rietumvalstu darbības un reakciju uz attiecīgajiem notikumiem. Darbā izmantota vēstures ģenēzes jeb aprakstošā metode, ar kuras palīdzību ir rekonstruētas krīzes galvenās vēsturiskās cēloņsakarības. Pētījumā īpaša uzmanība veltīta tam, lai attēlotu ne tikai Latvijas, bet arī Krievijas un Rietumvalstu perspektīvu krīzes kontekstā, kā arī aplūkotas krīzes izpausmes Latvijas sabiedrībā, kuras varēja radīt potenciālus draudus valsts drošībai. Raksta pamatā ir periodikas avoti latviešu un krievu valodā, kuri aktīvi vēstīja par tālaika notikumiem. Papildus tam kā īpaši uzteicami informācijas avoti jāmin arī tēmai veltītie laikabiedru Žanetas Ozoliņas un Aivara Strangas ziņātniskie darbi.

Kaut arī 1998. gada Latvijas un Krievijas attiecību krīze ir vērtējama kā nozīmīgs notikums mūsdienu Latvijas vēsturē, kopumā vēsturnieku un politologu darbos tā apskatīta maz. Jaunākie krīzei veltītie pētījumi datējami ar jaunās tūkstošgades sākumu, un to vērtējumos trūkst mūsdienu perspektīvas.

Latvijas un Krievijas attiecību krīzes priekšvēstneši

90. gadu vidū pēc Krievijas armijas ivešanas Rīgas un Maskavas attiecībās bija iestājies relatīva miera periods, kurā dominēja primāri ekonomiskās intereses.¹ Latvijas eiroatlantiskās integrācijas procesi bija nosacīti apstājušies un neradīja tiešus draudus Maskavai, kas savukārt pēc Jevgeņija Primakova (*Evgenij Primakov*) stāšanās ārlietu ministra amatā bija pievērsusies daudzvektoru ārpolitikas īstenošanai

un šķietami aizmirsusi par savām interesēm Baltijā. Tā, protams, bija tikai monētas redzamā puse, un Latvija ne tuvu nebija nozudusi no Maskavas lēmumu pieņēmēju redzesloka.

1997. gada sākumā Maskavas ārpolitikas aktivitātes liecināja, ka Kremļis ir sācis izstrādāt jaunu stratēģiju attiecībā pret Baltijas valstīm – Maskavas primārais mērķis bija kavēt to integrāciju NATO. Krievijas lēmumu pieņēmēji, visticamāk, jūta, ka attiecības starp ASV un Baltijas valstīm ir sākušas “uzsilt”² un pēdējo uzņemšana Ziemeļatlantijas līguma organizācijā varētu pienākt ātrāk, nekā paredzēts pirms tam. Rezultātā Maskava nolēma rīkoties, lai bez cīņas neatdotu tai stratēģiski svarīgās pozīcijas Baltijā.

Kremla plāni palielināt spiedienu pret Baltijas valstīm pirmo reizi izgaismojās ASV un Krievijas samita laikā Helsinkos. Maskava bija nolēmusi to izmantot kā platformu, lai aktualizētu tai svarīgus ārpolitiskus jautājumus, tostarp par Baltijas valstu ģeopolitisko orientāciju. Samita laikā Krievijas prezidents Boriss Jeļcins (*Boris El'cin*) pirmo reizi publiski ierunājās par sava veida drošības garantiju piedāvāšanu Latvijai, Lietuvai un Igaunijai. Drošības garantijas tika prezentētas kā reģiona “pozitīva kontrole”³ no Maskavas puses. Tās ietvaros Krievija solīja samazināt savu militāro klātbūtni reģionā apmaiņā pret NATO paplašināšanas apturēšanu. Maskavas ieskatos Baltijas valstīm bija jāklūst par vāji militarizētu buferzonu starp NATO un Krieviju.

Baltijas valstis vēl pirms samita sākuma bija manāmi satraukušās par iespējamo ietekmes pārdali reģionā. Uz ASV un Krievijas sarunām īpaši asi reaģēja Latvija, kuras Ministru prezidents Valdis Birkavs bažīgi secināja, ka Latviju joprojām vajā “Jaltas rēgs”.⁴ Baltijas valstu satraukums bija pamatots – vēlāk noskaidrojās, ka papildus publiski piedāvātajām drošības

garantijām B. Jeļcins, sekojot “labākajai” padomju laiku praksei, aizkulišu sarunās bija piedāvājis ASV prezidentam Bilam Klintonam (*Bill Clinton*) noslēgt nerakstītu vienošanos, kurā B. Klintonš apsolutu neuzņemt Baltijas valstis NATO.⁵ Kaut arī Maskava izrādīja iniciatīvu, Vašingtonas reakcija bija vēsa. Nekas neliecināja, ka ASV būtu gatavas atkāpties no plāniem nostiprināt savu ietekmi Baltijas jūras reģionā. Rezultātā pēc Helsinku samita Kremļis bija nonācis pie atziņas, ka ir iedzīts strupceļā un vairs nav spējīgs runāt vienā līmenī ar ASV par ietekmi Baltijas valstīs.⁶

Pēc Helsinku samita gan bija vērojams *de facto* atsalums NATO un Krievijas attiecībās, tomēr 27. maijā abas puses parakstīja Divpusējo attiecību, sadarbības un drošības dibināšanas aktu. Tas izsauca vērā ņemamu Krievijas konservatīvi orientētās elites kritiku. Piemēram, ietekmīgais politologs, Krievijas Ārpolitikas un drošības padomes vadītājs Sergejs Karaganovs (*Sergej Karaganov*) uzstāja, ka Maskavai jānovilcina akta parakstīšana vismaz līdz NATO Madrides samitam jūlijā, kad Kremļis varētu gūt apstiprinājumu, ka alianse neplāno paplašināties uz bijušo postpadomju valstu rēķina.⁷ Savukārt PSRS ārlietu ministra Vjačeslavs Molotova (*Vjacheslav Molotov*) mazdēls, Krievijas Valsts domes (VD) deputāts Vjačeslavs Ņikonovs (*Vjacheslav Nikonov*), minēto līgumu uzskatīja par tik neizdevīgu Krievijai, ka pat salīdzināja ar Vācijai uzspiesto 1919. gada Versaļas līgumu.⁸ Maskavai neizdevīgā dokumenta parakstīšana lika vēl vairāk apzināties, ka tai sāk trūkt reālu ietekmes sviru, lai aizkavētu Baltijas valstu iestāšanos NATO.

To apstiprināja arī jūlijā aizvadītais Madrides samits, kurā NATO puda atbalstu Polijas, Čehijas un Ungārijas uzaicināšanai piedalīties aliansē, kā arī neoficiāli lika noprast, ka šī nebūs pēdējā alianses paplašināšanās kārtā.⁹ Samita deklarācija bija skaidrs mājiens Kremlim, ka Baltijas

valstis agrāk vai vēlāk tiks uzņemtas NATO. Samītā paustā retorika bija katalizators Maskavas pieaugošajam aizvainojumam pret NATO ambīcijām Austrumeiropā. Krievija bija nonākusi pie slēdziena, ka Baltijas valstu jautājumu vairs nevar atrisināt multilaterālā ceļā un Maskavas attiecības ar baltiešiem turpmāk ir jāveido aci pret aci.

Krievijas piedāvātās drošības garantijas

5.–6. septembrī Viļņā tika aizvadīts Austrumeiropas valstu samits “Nāciju līdzāspastāvēšana un labas kaimiņattiecības”, tajā valdošā retorika no Krievijas amatpersonu puses liecināja, ka Maskava, neņemot vērā sakāvi Madridē, ir apņēmusies atkārtoti mēģināt aizkavēt Baltijas valstu eiroatlantiskās integrācijas procesu. Piemēram, īsi pirms ierašanās Viļņā Krievijas premjerministrs Viktors Černomirdins (*Viktor Chernomyrdin*) bija publiski paziņojis, ka Krievija iebilst pret Baltijas uzņemšanu NATO,¹⁰ savukārt samita laikā viņš atkārtoja iepriekš Helsinkos izskanējušo ideju par drošības garantijām.¹¹ Vēl jo vairāk, Krievijas nodomus pretdarboties alianses ekspansijai reģionā apstiprināja arī aizsardzības ministra Igora Sergejeva (*Igor' Sergeev*) paziņojumi, ka Krievija ir gatava palielināt savu militāro klātbūtni Kaļiņingradas apgabalā saistībā ar NATO aktivitātēm reģionā.¹²

Baltijas valstu, sevišķi Latvijas, reakcija uz pieaugošajām Krievijas ārpolitikas aktivitātēm ir vērtējama kā novēlota. Augustā Latvijā pie varas bija nākusi jauna valdība, ko vadīja Guntars Krasts, kurš pārstāvēja nacionālistu partiju “TB/LNNK”. Lai gan Maskavas neapmierinātība ar Latvijas jauno valdību bija viegli paredzama, G. Krasta vadītais Ministru kabinets izlikās to nemanām. Rezultātā

jaunās valdības deklarācijā Krievija bija pieminēta vien divas reizes, turklāt uzsvērot nepieciešamību “turpināt labu kaimiņattiecību veidošanu”.¹³ G. Krasta valdības pasīvā nostāja pret Krieviju saglabājās arī pēc Maskavas amatpersonu paziņojumiem Viļņas samītā. Piemēram, intervijā Latvijas krievvalodīgajam laikrakstam *SM G. Krasts* maldinoši apgalvoja: B. Jeļcina īstenotā atvērto durvju politika ir pierādījums tam, ka Krievijas ārpolitikā dominējošu lomu ir ieņēmusi reālistiska, nevis ideoloģiska attieksme pret Baltijas valstīm.¹⁴ Latvijas valdības amatpersonu publiskie izteikumi liecināja, ka tai bija vāja izpratne par notikumiem Maskavā un tās plāniem attiecībā pret Baltiju. To ievēroja arī Kremļis, kas Latvijas izvairīgo un pasīvo retoriku, visticamāk, interpretēja kā vājumu un aicinājumu palielināt spiedienu.

Tajā pašā laikā Krievijas ārpolitikā aizvien vairāk nostiprinājās pret Baltiju un NATO vērsts redzējums, kas bija saistīts ar vairākām būtiskām izmaiņām valsts varas gaitējos. Piemēram, septembrī no amata Prezidenta administrācijā bija spiesti šķirties ilglaicīgie B. Jeļcina līdzgaitnieki Ļevs Suhanovs (*Lev Suhanov*) un Georgijs Satarovs (*Georgij Satarov*), neilgi pirms tam amatus bija pametuši arī Aleksandrs Ļivšičs (*Aleksandr Livshic*), Jurijs Baturins (*Jurij Baturin*), Viktors Iljušins (*Viktor Iljushin*) un Mihails Krasnovs (*Mihail Krasnov*). Minētās personas atbalstīja Krievijas tuvināšanos ar Rietumiem un noderēja kā pretsvars politiskajā elitē pieaugošajai konservatīvo spēku ietekmei.¹⁵ Kremļa liberālā spārna vājums, kā arī B. Jeļcina pieaugošās veselības problēmas bija par iemeslu tam, ka 1997. gada nogalē Krievijas ārpolitikas groži bija praktiski nonākuši pretrietumnieciski noskaņoto politiķu un ierēdniecības rokās.

Krievijas konservatīvo politiķu perspektīva uzskatāmi atspoguļojās zinātniskajā konferencē “Krievija un Centrāleiropa

jaunos ģeopolitiskos apstākļos”, kas oktobra sākumā notika Maskavā. Uzstājoties konferencē, varai pietuvinātais akadēmiķis Oļegs Bogomolovs (*Oleg Bogomolov*) norādīja, ka pasaulē ir “izjaukts starptautiskais līdzsvars”, “visur notiek ASV iejaukšanās” un “Krievijas ārpolitika turpmāk ir jāveido, izrietot no šīm ģeopolitiskajām realitātēm”. Līdzīgās domās bija arī parlamenta priekšsēdētāja vietnieks Sergejs Baburins (*Sergej Baburin*), kurš asi kritizēja NATO “ekspansiju”, arī norādot, ka tās patiesais mērķis ir “pakļaut” Austrumeiropas valstis un vājināt Krievijas ietekmi Eiropā.¹⁶

Oktobra beigās Krievija beidzot uzrunāja visas trīs Baltijas valstis ar oficiālu drošības garantiju piedāvājumu.¹⁷ Tas, visticamāk, vērtējams kā tieša Maskavas atbilde uz 14. oktobrī aizvadīto ASV un Baltijas valstu tikšanos, kuras laikā Vašingtona apsolīja, ka drīzumā varētu parakstīt ilgi gaidīto partnerības hartu.¹⁸ Lai gan šī bija jau trešā reize gada laikā, kad Krievija publiski izvirzīja ideju par drošības garantijām Baltijas valstīm, tā pirmo reizi izskanēja tik nopietnā tonī un zināmā mērā nāca kā pārsteigums gan Baltijas valstīm, gan to Rietumu partneriem.

Vēsturnieka A. Strangas vērtējumā Krievijas drošības garantijām bija trīs mērķi:

- pirmkārt, pārbaudīt Rietumvalstu reakciju un pārliecināties, cik tālu tās ir gatavas iet, lai atbalstītu Baltijas valstis;
- otrkārt, mazināt Baltijas valstu vienotību;¹⁹
- treškārt, radīt iekšpolitiskās diskusijas un nemieru Baltijas valstīs, aktualizējot ideju par sadarbību ar Maskavu.²⁰

Latvijas reakcija uz drošības garantijām bija saasināta un zināmā mērā haotiska. Valsts prezidents Guntis Ulmanis jau 25. oktobrī uzreiz pēc garantiju piedāvāšanas Lietuvai, nesagaidot oficiālu Latvijas Ārlietu ministrijas (ĀM) iesniegumu, tās nekavējoties noraidīja.²¹ Vēl vairāk – prezidents Krievijas drošības garantijas bija

nievājoši nodēvējis par vienkāršu “papīra gabalu”.²²

Pret garantijām negatīvi noskaņoti bija arī citi Latvijas sabiedriskās domas līderi. Piemēram, Latvijas Ārpolitikas institūta vadītājs Atis Lejiņš izcēla, ka to pieņemšana nozīmētu Latvijas atgriešanos Krievijas ietekmes sfērā. Savukārt Saeimas deputāts Aleksandrs Kiršteins bažījās, ka garantijās nav atrunāts rīcības plāns gadījumā, ja Krievija uzbruktu Latvijai. Ironiskā kārtā pret garantijām kritiski noskaņots bija pat Kremlim tradicionāli draudzīgais bijušais Latvijas ārlietu ministrs Jānis Jurkāns, kurš uzsvēra, ka ar to pieņemšanu divpusējā formātā “Latvijai būtu par maz”.²³

A. Strangas vērtējumā Rīgas asā reakcija pret drošības garantijām bija saistīta ar to, ka tās nerespektēja Latvijas viedokli, kā arī bija noformulētas pakta formā, kam Baltijas valstis bija īpaši negatīva vēsturiskā konotācija.²⁴ Vēsturiskās perspektīvas nozīmi izcēlusi arī politoloģe Ž. Ozoliņa, kuras vērtējumā baltiešu negatīvo attieksmi pret drošības garantijām ietekmēja arī Vācijas sākotnējais lēmums tās atbalstīt.²⁵ Rezultātā Latvijas sabiedriskā doma nevilus vilka paralēles starp Krievijas drošības garantijām 1997. gada rudenī un PSRS uzspiesto bāzu līgumu 1939. gada rudenī.

Lai gan starp politiķiem un sabiedrību valdīja vienprātība drošības garantiju vērtējumā, Baltijas valstis kavējās ar to oficiālu noraidīšanu. Lietuva to izdarīja 1. novembrī, Igaunija 2. novembrī, Latvija tikai 4. novembrī.²⁶ Galu galā 8. novembrī Baltijas valstu ārlietu ministri nāca klajā ar kopīgu paziņojumu, ka noraida jebkāda veida divpusējās drošības garantijas no Krievijas puses.²⁷

Lai gan Baltijas valstu lēmums vienoties kopīgā drošības garantiju noraidīšanā ir vērtējams kā pozitīvs diplomātiskās prakses piemērs, tas nāca krietni par vēlu un liecināja, ka starp tām trūkst efektīvu

sadarbības mehānismu. Īpaši vāja šajā laikā izskatījās Latvija, kuras darbības atklājās arī vērā ņemamas starpresoru komunikācijas problēmas – atsevišķas valsts augstākās amatpersonas bija atļāvušās komentēt Krievijas piedāvājumu bez saskaņošanas ar ĀM. Tas radīja priekšstatu par Latvijas nespēju sekmīgi pārvarēt krīzes situācijas un liecināja par valdības vājajām diplomātijas spējām.

Tā kā Krievijas puse, visticamāk, neceļēja, ka Baltijas valstis vai vismaz kāda no tām patiešām varētu garantijas pieņemt, to galvenais adresāts bija Rietumvalstis. Līdz ar to Maskavas perspektīvā drošības garantiju piedāvājums bija vērtējams kā vairāk vai mazāk izdevies:

- baltiešu tūlāšanās ar garantiju noraidīšanu un savstarpējās komunikācijas trūkums radīja priekšstatu par to vienotības iluzoriskumu;
- Latvijas valdības haotiskā reakcija, atbildot uz garantijām, liecināja, ka tā nav gatava darbam sarežģītās situācijās;
- Latvijas diplomātiskā takta trūkums, atbildot uz garantijām, pavēra durvis tās diskreditācijai Rietumu partneru vidū, prezentējot Krieviju kā labu attiecību iniciatoru;
- Rietumvalstu ieturētā reakcija lika domāt par to solidaritātes trūkumu attiecībā uz Baltijas valstīm.

Tikmēr pašas Krievijas reakcija uz drošības garantiju noraidīšanu bija divējāda. No vienas puses, pragmatiskāk noskaņotie elites pārstāvji saprata, ka garantijām nebija reāla svara reģiona drošības politikas darba kārtībā. Piemēram, Krievijas VD debatēs drošības garantijas tika pieminētas vien garāmejojot, par galveno problēmu Latvijas un Krievijas attiecībās atzīstot sasāpējušo tautiešu jautājumu.²⁸ No otras puses, radikālāk noskaņotā elites daļa garantiju noraidīšanu uztvēra ar tai ierasto histēriju, piemēram, Liberāldemokrātu

partijas līderis Vladimirs Žirinovskis (*Vladimir Zhirinovskij*) asi kritizēja Baltiju, minot, ka “Baltijas valstu valdības uzvedas bezkaunīgi”. Odiozais politiķis spekulēja, ka drošības garantiju noraidīšanai būs tālejošas sekas: 2000. gadā Krievijas teritorija būs sarukusi līdz 15. gadsimta izmēriem; Krievijas Tālie Austrumi piederēs ķīniešiem un japāņiem, bet Kaukāzā būs sācies jauns karš. Pēc V. Žirinovska domām, tas bija ASV prezidenta B. Klintonu plāns Krievijas pilnīgai sagrāvei.²⁹

Latvijas un Krievijas attiecību eskalācija pēc drošības garantiju noraidīšanas

Decembra sākumā Krievijas prezidents B. Jeļcins viesojās Zviedrijā, kur, uzrunājot parlamentu, negaidīti paziņoja, ka Krievija līdz 1999. gada 1. janvārim ir gatava par 40% samazināt savu bruņoto spēku klātbūtni valsts ziemeļrietumos, un mudināja līdzīgi rīkoties arī citas reģiona valstis.³⁰ Kārtējo prezidenta B. Jeļcina ekscesu Baltijas reģiona virzienā nekavējoties izlaboja ārlietu ministrs J. Primakovs, kurš bija spiests precizēt, ka, neņemot vērā Maskavas vēlmi sadarboties ar tās Rietumu partneriem, tā joprojām stingri iebilst pret NATO ienākšanu reģionā.³¹

Krievijas prezidenta paziņojumi Stokholmā kārtējo reizi apstiprināja aizdomas par Krievijā briestošo iekšējo nestabilitāti. Šajā laikā Krievijā bija aktualizējies jautājums par ietekmīgā liberālā reformatora Anatolija Čubaisa (*Anatolij Chubajs*) iespējamo atstādinašanu no pirmā vicepremjera amata.³² Tāpat neskaidriības saistībā ar Krievijas nākotni radīja bažas par B. Jeļcina veselības stāvokli, kas strauji pasliktinājās.³³ Vēl jo vairāk, uz iekšpolitisko intrigu fona valstī turpināja strauji pasliktināties arī ekonomiskā situācija.³⁴ Ņemot vērā visus iepriekš minētos faktorus, bija

skaidrs, ka šādos apstākļos Maskava drīz vairs nebūs spējīga īstenot konsekventu, uz ilgtermiņu vērstu ārpolitiku.

1997. gada izskaņā Krievijas iekšējās problēmas zināmā mērā nāca par labu Baltijas valstīm, kas pēc drošības garantiju noraidīšanas varēja turpināt sekmīgu eiroatlantiskās integrācijas procesu bez bažām par tiešu Maskavas iejaukšanos. Rezultātā 13. decembrī Latvija beidzot saņēma uzaiicinājumu no Briseles uzsākt sarunas par iestāšanos Eiropas Savienībā (ES).³⁵ Savukārt nākamā gada 16. janvārī Baltijas valstu prezidenti Vašingtonā parakstīja ilgi gaidīto Partnerības hartu ar ASV.³⁶

Krievijas perspektīvā hartai tikai atvēlētā noteicošā loma reģiona nākotnes veidošanā. Rezultātā jaunais gads tika iesākts ar agresīvu retoriku no Krievijas diplomātu puses, kas jau bija kļuvusi par tradīciju. Piemēram, Krievijas ārlietu ministrs J. Primakovs vēl pirms hartas parakstīšanas bija skaidri pateicis, ka Maskava to atzīs tikai tadā gadījumā, ja tā pilnvērtīgi spēs aizstāt baltiešu dalību NATO.³⁷ Līgumam asus vārdus veltīja arī J. Primakova vietnieks Aleksandrs Avdejevs (*Aleksandr Avdeev*), kurš paziņoja, ka tas izjauks drošības līdzsvaru ne tikai Baltijā, bet visā Eiropā.³⁸ Savukārt Krievijas ĀM pēc hartas parakstīšanas demonstratīvi paziņoja, ka PSRS nekad nav okupējusi Baltijas valstis.³⁹ Maskavas asā publiskā retorika bija mājieni, ka, neņemot vērā iekšpolitisko vājumu, tā tomēr negrasās samierināties ar Baltijas valstu nonākšanu ASV ietekmes sfērā.

Rezultātā 1998. gada sākumā vairāki indikatori liecināja, ka pēc hartas parakstīšanas Maskava varētu būt sākusi palielināt pret Latviju izdarīto spiedienu. Par to liecināja tas, ka, piemēram, Simona Vizentāla centrs bija vērsies pie ASV prezidenta B. Klintonā, lai apvainotu Latviju nacistisma rehabilitācijā.⁴⁰ Tajā pašā laikā vairākas Latvijas krievu kopienas organizācijas bija

nosūtījušas Krievijas premjerministram V. Černomirdinam vēstuli, kurā apvainoja Latvijas valdību krievu minoritātes tiesību pārkāpšanā.⁴¹ Bez tam Latvijas mediji ziņoja, ka valstī ieradusies Maskavas sociologu grupa, kas Krievijas valdības uzdevumā pētīja iedzīvotāju attieksmi pret politiskajiem, ekonomiskajiem un sociālajiem procesiem.⁴² Socioloģiskās aptaujas bija veiktas visās lielākajās Latvijas pilsētās, turklāt, kā noskaidrojās vēlāk, pētnieki bija melojuši un sākotnēji uzdevušies par Francijas socioloģisko pētījumu centra pārstāvjiem.⁴³ Krievijas intereses palielināšanos pamanīja arī Latvijas parlamentārieši. Piemēram, deputāts Guntis Eniņš vienā no Saeimas sēdēm bažīgi secināja, ka Latvijas krievu kopienas spiediens pret Latvijas valsti ir kļuvis "pamatīgs un pietiekami briesmīgs", kā arī mudināja kolēģus būt uzmanīgiem un korektiem, izstrādājot iecerētos labojumus nepilsoņu likumā.⁴⁴ Lai gan atbildīgās institūcijas šos un citus indikatorus komentēja izvairīgi, bija skaidrs, ka Latvija atkal ir nonākusi Krievijas uzmanības centrā.

Vēl vairāk saspilējumu abu pušu attiecībās palielināja Latvijas lēmums publiski atbalstīt ASV pozīcijas Irākas krīzē. Tuvo Austrumu jautājumā Maskava bija gājusi pat tik tālu, ka apvainoja Vašingtonu centienos izraisīt Trešo pasaules karu.⁴⁵ Rezultātā prezidenta G. Ulmaņa februārī paustā apņēmība atbalstīt ASV armiju un nosūtīt uz Irāku līdz 15 militārpersonām⁴⁶ Kremļa perspektīvā tika interpretēta kā nedraudzīga un pat atklāti provokatīva.

Latvijas un Krievijas attiecību krīze

Par 1998. gada Latvijas un Krievijas attiecību krīzes katalizatoru ir pieņemts uzskatīt 3. martā aizvadīto nesankcionēto mītiņu pie Rīgas Domes (RD). Mītiņa

iegansts bija iepriekšējā dienā laikrakstā *Panorama Latvii* publicētais žurnālistes Innas Harlanovas raksts par komunālo maksājumu celšanu, kam bija pievienots aicinājums lasītājiem pulcēties protesta akcijā.⁴⁷ Publikācijas iespaidā uz mītiņu bija ieradušies aptuveni 1000 krievvalodīgie seniori. Saasinoties protestētāju retorikai, daļa sanākušo izgāja uz Krišjāņa Valdemāra ielas braucamās daļas un uz 45 minūtēm paralizēja satiksmi.⁴⁸ Kaut arī varas iestādes centās izveidot dialogu, policistu lūgumi atbrīvot brauktuvi netika uzklauti, kā rezultātā mītiņš tika izgaiņāts ar spēku.⁴⁹

Protesta akcijas izgaiņāšana sākotnēji izpelnījās vietējo mediju otršķirīgu uzmanību un tika vērtēta kā pamanāms, taču salīdzinoši maznozīmīgs incidents. Piemēram, valsts populārākajā laikrakstā "Diena" tas pieminēts tikai 3. lappusē, savukārt "NRA" un "Lauku Avīzē" tam atvēlētā daļa no 2. lappuses. Pavisam cita situācija vērojama krievvalodīgajos medijos, kur protesta akcijai tika pievērsta pārspīlēti liela uzmanība un tā tika atspoguļota izteikti emocionālā tonī. Latvijas lielākajos krieviski rakstošajos laikrakstos *SM*, *Chas* un *Panorama Latvii* mītiņš atspoguļots titullapā, turklāt rakstu saturs bija izteikti naidīgs Latvijas valstij. Arī Krievijas mediji it kā mazsvarīgo protesta akciju atspoguļoja plašās detaļās. Vēsturnieks A. Stranga min, ka jau nākamajā dienā tai uzmanību pievērta mediji, kuri pieder Krievijas oligarhiem Borisam Berezovskim (*Boris Berezovskij*) un Vladimiram Gusinskim (*Vladimir Gusinskij*).⁵⁰ Īpašu lomu marta sākumā ieņēma tieši Krievijas oligarhiem piederošie televīzijas kanāli, kas Latvijai vēltija vairākus naidīgi noskaņotus propagandas sižetus.⁵¹ Tajos tika rādīti videomateriāli ar piketa dalībnieku izgaiņāšanu un apgalvots, ka šādā veidā Latvijas varas iestādes vērsās pret vietējo krievvalodīgo minoritāti. Izteikti naidīgā un koordinētā

propagandas kampaņa liecināja, ka tā varētu būt pasūtīta "no augšas".⁵²

Jau 4. martā notikumus Latvijā komentēja arī Krievijas augstākās amatpersonas. Piemēram, ārlietu ministrs J. Primakovs protesta izgaiņāšanu raksturoja kā "klieckošu cilvēktiesību pārkāpumu", Latvijas policijas darbības nosauca par "pretīgām" un norādīja, ka pievērsīs šī jautājuma risināšanai arī Polijas ārlietu ministra Bronislava Geremeka (*Bronislaw Geremek*) uzmanību – viņš tobrīd ieņēma (Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) priekšsēdētāja amatu.⁵³ Ar paziņojumiem, kas vērsti pret Latviju, klajā nāca arī prezidenta preses sekretārs Sergejs Jastšembsskis (*Sergej Jastrzhembskij*), kurš paziņoja, ka B. Jeļcins solidarizējas ar J. Primakovu, kā arī norādīja, ka tuvākajā laikā Krievijas un Latvijas prezidentu tikšanās vairs nebūs iespējama.⁵⁴ 6. martā Latvijas kritikai pievienojās arī premjerministrs V. Černomirdins, kurš nosodīja iepriekš izskanējušos Latvijas premjera G. Krasta izteikumus, ka pensionāru mītiņš pie RD varēja būt Krievijas provokācija.⁵⁵

Tajā pašā laikā pret Latviju vērstās aktivitātēs sāka iesaistīties arī vairākas radikālas organizācijas, kurām it kā nebija sakara ar valdību. Piemēram, komunistu kustība "Darba Krievija" bija noorganizējusi mītiņu pie Latvijas vēstniecības Maskavā. Organizācijas vadītājs Viktors Anpilovs (*Viktor Anpilov*) sanākušos bija mudinājis "radīt neizturamus apstākļus Latvijas vēstniecības darbiniekiem", taču Krievijas varas iestādes protesta akcijas norisē neiejaucās.⁵⁶ Lai gan kaimiņvalsts oficiālie avoti ziņoja, ka pasākumā kopā piedalījās aptuveni 1500 personas, Latvijas vēstniecības pirmais sekretārs Vilmārs Heniņš savos apņēmīnos bija "nedaudz" pieticīgāks un telefonintervijā laikrakstam "Diena" norādīja, ka mītiņu apmeklēja vien 15–20 personas un tas tika aizvadīts "tradicionālas demagoģijas garā".⁵⁷

Papildus tam Krievijas puse īstenoja virkni darbību, kas praktiski iesaldēja abu valstu sadarbību diplomātiskā līmenī. Piemēram, 6. martā tika atcelta VD priekšsēdētāja Genādija Selezņova (*Gennadij Selezņov*) vizīte Latvijā. No iepļānotā Latvijas apmeklējuma atteicās arī Krievijas varas partija “Mūsu mājas – Krievija”. Vēl vairāk – VD deputāti mudināja Krievijas prezidentu īstenot atbildes pasākumus pret Latviju. Maskavas varas kuluāros sāka kļūt baumas par iespējamu ekonomisko sankciju ieviešanu.⁵⁸ Rezultātā marta sākumā īsā laika posmā pret Latviju bija nostājušies praktiski visi lielākie aktori, kuri īstenoja Krievijas ārpolitiku. Tas iezīmēja pagrieziena punktu krīzes eskalācijā – kopš šī brīža bija skaidrs, ka abu valstu attiecību pasliktināšanās ir nevis nejaušība, bet gan mērķtiecīga Maskavas politika.

8. martā prezidenta preses sekretārs S. Jastšembskis pirmo reizi publiski paziņoja, ka prezidenta ārpolitikas padomnieki iesaka ieviest pret Latviju tirdzniecības ierobežojumus.⁵⁹ Sajūsmu par ekonomisko sankciju ieviešanu neslēpa Latvijas krievalodīgā prese. Piemēram, laikraksts *SM* ziņoja, ka Krievijas sankcijas būs vērstas pret Latvijas biznesa aprindām, kas “barojas” no Krievijas tranzīta un tomēr diskriminē krievu minoritāti.⁶⁰ Krievalodīgajā presē valdošā sajūsma par sankcijām bija indikators tam, ka liela daļa Latvijas iedzīvotāju krīzes apstākļos ir nostājušies kaimiņvalsts pusē. Tas radīja savstarpējas neuzticēšanās vilni Latvijas sabiedrībā un labvēlīgu augšni tālākai starptautiskā konflikta eskalācijai, kas atbilda Maskavas interesēm.

Lai gan oficiāli sankcijas tā arī netika ieviestas, Kremlis lika lietā savus sakarus, lai *de facto* izdarītu spiedienu uz Latvijas ekonomiku. Tas tika panākts, izmantojot netiešus ietekmes instrumentus, piemēram, ārlietu ministra J. Primakova personīgos sakarus enerģētikas nozarē, Maskavas mēra Jurijs Lužkova (*Jurij Luzhkov*) ietekmi

biznesa aprindās un Kremlim pietuvinātus oligarhus, lai mudinātu uzņēmumus pārtraukt sadarbību ar Latviju un boikotēt tās preces.⁶¹ Kaut arī ekonomiskās sankcijas bija acīmredzamas, Maskava, bažījoties par starptautiskās sabiedrības nosodījumu, to esamību vairākkārt noliedza.

Latvijas pusei neatlika nekas cits kā paust sašutumu un neizpratni par Krievijas lēmumu mērķtiecīgi pasliktināt abu pušu attiecības. 5. martā Latvijas ĀM nāca klajā ar paziņojumu, kurā mudināja Krievijas pusi pārstāt izteikt nepamatotus apvainojumus, savukārt iekšlietu resors, kas bija atbildīgs par 3. marta mītiņa izgaīnāšanu, bija spiests atzīt, ka policija protestu apspiešanā izmantojusi stekus, taču tās darbību rezultātā nebija cietusi neviena persona.⁶² 6. martā situāciju komentēja arī ārlietu ministrs V. Birkavs, kurš atzina, ka “pēdējo dienu notikumi ievēl melnu strīpu Latvijas un Krievijas attiecībās” un ka Maskava cenšas nomelnot Latviju.⁶³ Reaģējot uz Maskavas naidīgo propagandu, Latvijas ārlietu resors bija spiests uzsākt situācijas “skaidrošanas kampaņu” Rietumvalstu un starptautisko organizāciju pārstāvju vidū. 9. martā ĀM oficiāli informēja EDSO, ASV un Eiropas Savienības valstu vēstniekus par aktualitātēm Latvijas attiecībās ar Krieviju.⁶⁴

Pieaugot Krievijas spiedienam, Latvijas sabiedrībā izraisījās diskusija par iespējamām krīzes orķestrētājiem. Viens no sabiedrībā izplatītākajiem skaidrojumiem bija, ka krīzi ir izraisījusi Krievijas specdienestu iejaukšanās Latvijas iekšējās lietās. Ar šādu hipotēzi iepriekš bija atļāvis spekulēt pat premjerministrs G. Krasts, taču Latvijas atbildīgie dienesti šādu varbūtību neuztvēra nopietni.⁶⁵ Par Krievijas specdienestu tiešu iejaukšanos trūka pierādījumu, turklāt šī naratīva tālāka attīstīšana oficiālā līmenī varēja radīt papildu spiedienu jau tā nestabilajās attiecībās ar Krieviju. Vēl viens sabiedrībā izplatīts krīzes skaidrojums tika

saistīts ar 1997. gada nogalē no ieslodzījuma atbrīvoto bijušo Latvijas Komunistiskās partijas pirmo sekretāru Alfrēdu Rubiku.⁶⁶ Politikis tika atbrīvots uz Oktobra revolūcijas 80. gadadienu, turklāt viņa atbrīvošana notika neskaidros apstākļos.⁶⁷ A. Rubikam bija spēcīga ietekme laikrakstā *Panorama Latvii*, kas bija atbildīgs par 3. marta mītiņa organizēšanu – tas kļuva par krīzes katalizatoru.⁶⁸ Papildus tam A. Rubikam bija saglabājušies cieši politiskie sakari Krievijā. 1998. gada sākumā viņš ilgi viesojās Maskavā un tikās ar Maskavas mēru J. Lužkovu un Krievijas Komunistiskās partijas priekšsēdētāju Genādiju Zjuganovu (*Genadij Zjuganov*).⁶⁹ Gan J. Lužkovs, gan G. Zjuganovs bija vieni no pirmajiem Krievijas politiķiem, kas mudināja Kremli vērsties pret Latviju, kā arī izcēlās ar ļoti asiem izteikumiem par Latviju, piemēram, J. Lužkovs bija salīdzinājis Latviju ar Pola Pota (*Pol Pot*) Kambodžu,⁷⁰ savukārt G. Zjuganovs minējis, ka Latvijā norisinoties tas, kas nenotika pat apartheida laikā Dienvidāfrikā.⁷¹

Papildus tam bažas radīja arī vairākas ar Krieviju saistītas radikāļu organizācijas, kuras 1997. gada nogalē un 1998. gada sākumā bija aktivizējušās Latvijā. Piemēram, jau 1997. gada oktobrī Latvijas medijos parādījās informācija, ka Latvijā viesojies Krievijas labējo radikāļu kustības “Krievu nacionālā vienotība” līderis Aleksandrs Barkašovs (*Aleksandr Barkashov*).⁷² Tāpat 1997. gada nogalē Latvijā slepeni it kā bija notikusi radikālā Krievijas politiķa V. Žirinovska vadītās Liberāldemokrātu partijas spārna atklāšanas konference.⁷³ Papildus tam šajā laika posmā bija aktivizējušies arī vietējā krievu kopiena – 1997. gada 9. oktobrī 17 organizācijas apvienojās un nodibināja jaunu biedrību “Krievu nacionālās kultūras autonomija”.⁷⁴ Vēl jo vairāk aizdomas radīja fakts, ka protesta akcijās 1998. gada pavasarī periodiski tika manīti arī nacionālboļševiku partijas biedri.

Leģionāru dienas faktors krīzes eskalācijā

Par vienu no krīzes centrālajiem notikumiem kļuva 16. marta leģionāru dienas gājiens, kam īpašu uzmanību pievērsa vairāki Rietumvalstu mediji (piemēram, zviedru *Expressen* un *Svenska Dagbladet*, itāļu *Corriere della Sera*, franču *Le Figaro*).⁷⁵ Eiropas laikrakstos gājiens tika raksturots kā plaši apmeklēts, tā mērķis esot holokausta noliegšana.⁷⁶ Vairumā gadījumu šāds leģionāru dienas atspoguļojums sakrita ar Krievijas propagandas interpretāciju. To apstiprina arī vēsturnieks A. Stranga, kura vērtējumā Rietumu un vietējās krievu preses reakcija uz 16. marta gājienu bija pārspilēta un mākslīgi sakāpināta, jo, piemēram, 1997. gadā no 7000 Latvijā mītošajiem leģionāriem uz pasākumu bija ieradušies tikai 250.⁷⁷ Tomēr pirms 1998. gada gājienu ārvalstu medijos bija radīts tāds informatīvais fons, no kura varēja secināt, ka 16. marts ir teju vai viena no svarīgākajām piemiņas dienām Latvijā.

Kaut arī medijos bija sacelta ažiotaža, leģionāru diena tika aizvadīta bez vērā ņemamiem starpgadījumiem. Par vienīgo incidentu parūpējās kāds krievvalodīgs pensionārs, kurš metās pūli ar sauķiem pret “fašismu” un pasākuma dalībniekus apmētāja ar burkānu šķēlēm. Pensionāra līdzgaitnieki pamatā bija krievvalodīgi seniori, kurus pavadīja aptuveni 20 krieviski runājoši jaunieši.⁷⁸

Rezultātā Latvijas pusei vislielākās galvassāpes radīja nevis iespējamās provokācijas no t. s. antifāšistu puses, bet gan vairāku valsts amatpersonu dalība gājienu. Leģionāru dienu, par spīti ārlietu un aizsardzības ministru aizliegumam,⁷⁹ apmeklēja tādas augsta ranga amatpersonas kā Nacionālo bruņoto spēku komandieris Juris Dalbiņš, armijas orķestra vadītājs Dainis Uškāns, Jūras spēku komandieris Gaidis Zeibots, kā arī Saeimas deputāti Dzintars

Ābiķis, Oskars Grīgs, Pēteris Tabūns, Jānis Straume, Māris Ķimenis un Aigars Jirgens.⁸⁰

Latvijas amatpersonu attieksme pret dalību 16. marta pasākumos bija vērtējama kā vieglprātīga un ievērojami pasliktināja Latvijas pozīcijas konfliktā ar Maskavu. Vēsturnieks Uldis Neiburgs vēl pirms gājiena spekulēja, ka amatpersonas, iespējams, neapzinājās to, cik negatīvi leģionāru gājiens ietekmēs Latvijas tēlu Rietumos, kā piemēru minot Satversmes aizsardzības biroja (SAB) direktora Laiņa Kamaldiņa nespēju objektīvi izvērtēt 16. marta radītos riskus Latvijas tēlam ārzemēs. Neilgi pirms tam valsts galvenā specdienesta vadītājs kādā no intervijām bija minējis, ka 1998. gada gājiens ne ar ko neatšķirsies no citiem gadiem, rezumējot: ja 15 večuku satiekas pie ugunsкура un iedzer aliņu – tad nekā nopietna tur nav. U. Neiburga vērtējumā ar vērā ņemamām stratēģiskās komunikācijas kļūdām pirms gājiena bija izcēlies arī Valsts prezidenta padomnieks drošības jautājumos Guntars Zaļaiskalns, kurš medijiem bija kļūdaini apgalvojis: “*G. Ulmanis neiebilda pret to, ka Rīgā tiek plānota organizācijas Waffen SS 55 gadu jubileja*”.⁸¹

Augsta ranga valstsvīru piedalīšanās leģionāru gājienu viennozīmīgi nāca par labu Krievijas centieniem diskreditēt Latviju Rietumvalstu vidū. Radīto reputācijas risku dēļ prezidents 31. martā bija spiests izdot paziņojumu, kurā uzsvēra, ka Latvija ir demokrātiska valsts un tās amatpersonas nedrīkst piedalīties *Waffen SS* leģionāru atceres pasākumos, savukārt komandieris J. Dalbiņš bija spiests atkāpties no ieņemamā amata.⁸²

Kā jau bija paredzams, 16. marta gājienu sekoja asa Maskavas pretreakcija. Krievijas ĀM nāca klajā ar paziņojumu, ka *Waffen SS* leģiona vēsture ir saistīta ar “tūkstošiem cilvēku asiņu un ciešanām”, un apvainoja Latviju nacisma rehabilitēšanā,⁸³ savukārt Krievijas mediji izplatīja, iespējams,

sagrozītu informāciju, ka 16. marta gājienam it kā īpaši asi nosodījuši arī Francijas prezidents Žaks Širaks (*Jacques Chirac*) un Vācijas kanclers Helmūts Kols (*Helmut Kohl*).⁸⁴

Leģionāru piemiņas pasākumi atblāzmojās arī pašā Krievijā. 17. martā ar olām tika apmētāta Latvijas vēstniecība Maskavā. Sanākušie aicināja apcietināt Latvijas vēstnieku, savukārt vietējās varas iestādes kārtējo reizi ignorēja protestētāju radītos draudus vēstniecības darbiniekiem. Pasākumu kārtējo reizi organizēja kustība “Darba Krievija”, kas pirms tam 9. martā pie konsulāta Pleskavā jau bija paspējusi sadedzināt Latvijas karogu, savukārt 13. martā, iespējams, draudējusi konsulātam ar teroraktu.⁸⁵

Uzreiz pēc leģionāru dienas gājiena, 17. martā, Esplanādē tika aizvadīta krīzes laikā lielākā krievu kopienas protesta akcija. Tās oficiālais iemesls bija Latvijas valdības lēmums nepagarināt PSRS pasu derīguma termiņu. Šis jautājums pamatā skāra Latvijas nepilsoņus, no kuriem daudzi joprojām ikdienā izmantoja PSRS izdotās pasas. Protesta akciju organizēja Kustība par sociālo taisnīgumu un līdztiesību Latvijā, tajā piedalījās arī politiskie spēki – Latvijas Sociālistiskā partija un Tautas Saskaņas partija. Kā ierasts, lielākā daļa protestētāju bija krievvalodīgie pensionāri, kurus pavadīja neliela grupiņa jauniešu, kuri šoreiz sevi jau atklāti identificēja kā nacionālboļševikus. Neņemot vērā pasākuma masveidīgumu (*Chas* ziņoja, ka pasākumu apmeklēja 5000–7000 cilvēku, savukārt *Panorama Latvii*⁸⁶ un *SM* – līdz 10 000⁸⁷), tas aizritēja bez vērā ņemamiem starpgadījumiem.⁸⁸ Vienīgā protesta akcijas daļa, kas varēja pievērst uzmanību, bija nacionālboļševiku klātbūtne. Kā novērojis laikraksts “Diena”, nacionālboļševiku aktivisti šajā periodā bija klātesoši gandrīz katrā pret Latviju vērstajā mitiņā Krievijā, turklāt pēdējos mēnešos to aktivitātes aizvien biežāk

izgaismojās arī Latvijā, kur, pēc žurnālistu domām, mitinājās aptuveni 100 radikāļu atbalstītāji.⁸⁹

Paralēli plaši apmeklētiem mītiņiem krīzes sākumposmā tika novērotas arī vairākas mazāka mēroga provokācijas, kuru mērķis bija šķelt Latvijas sabiedrību. Piemēram, 10. martā prese ziņoja, ka ar nepiedienīgiem, pret latviešiem vērstiem saukļiem esot apzīmēta 2. Rīgas pagarinātās dienas skola. Vandaļi netālu no skolas bija pakāruši kaķi, pie kura piesprauduši uzrakstu, kurā draudēja izrēķināties ar latviešiem. Par nodarījumu tika aizturēti četri krievu tautības jaunieši. Viens no tiem vēlāk atzinās, ka esot bijis nokaitināts, jo nelietīgi latvieši 3. martā situāciju pensionārus.⁹⁰ Papildus tam neilgi pirms Leģionāru dienas Latvijas mediju redzeslokā bija nonākušas pagrīdes organizācijas "Sarkanais koris" veidotas skrejlapas, kurās iedzīvotāji tika aicināti "pretoties sistēmai".⁹¹ Vēlāk skrejlapu saturs tika pārpublicēts arī pagrīdes laikrakstā *General'naja Linija*, kura izdevēji aicināja uz vardarbību pret buržuiem un tēlaini aprakstīja, kā līdz nāvei tiek nospārdīts valsts valodas inspektors. Kaut arī izdevumu saturs bija agresīvs un pretvalstisks, SAB direktora vietnieka Ulda Dzeniša vērtējumā tie draudus valsts drošībai neradīja. Vēl jo vairāk, pēc amatpersonas domām, Latvijai kā demokrātiskai valstij bija jāciena citādi domājošie iedzīvotāji.⁹²

Vēl viens protesta akciju vilnis notika Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienā 25. martā. Šoreiz mītiņos pie Krievijas diplomātiskajām pārstāvniecībām pulcējās latviski runājošā, nacionālistiski noskaņotā sabiedrības daļa. Šiem mītiņiem bija vēsturisks pamatojums, tomēr vietējā krievu prese tos interpretēja kā pierādījumu tam, ka Latvijas sabiedrībā valda nekontrolējams nacionālisms un rusofobija. Vietējais krievvalodīgais laikraksts *SM* minēja, ka piketa dalībnieki ieradušies ar

provokatīviem un cilvēkiem naidīgiem plakātiem, kas bijuši vērsti pret Latvijas krieviem.⁹³ Savukārt *Chas* mītiņus aprakstīja kā "rusofobijas dienu", kurā piedalījās radikāļi un nacionālisti.⁹⁴ Pasākumi aizritēja bez vērā ņemamām provokācijām, taču to laikā tika aizturētas divas personas, tostarp kāds jauns vīrietis, kas bija ar kāju iespēris vienai no piemiņas brīža dalībniecēm.⁹⁵

Aprīļa spridzināšanas un citas provokācijas

Kaut arī Krievijas un vietējie prokremļiskie mediji centās dramatisēt situāciju Latvijā, 1998. gada martā netika novērots neviens vērā ņemams incidents, kas varētu noderēt kā iegansts tālākai krīzes eskalācijai. Situācija zināmā mērā mainījās 2. aprīlī, kad pie Rīgas sinagogas nogranda sprādziens. Tas bija katalizators jaunam no Krievijas orķestrētam propagandas vilnim, lai radītu maldīgu priekšstatu par pieaugošiem terorisma draudiem Latvijā. Situāciju labāku nepadarija arī tas, ka kopš 1995. gada šis bija jau trešais sprādziens, ko piedzīvoja Rīgas sinagoga.⁹⁶

Sprādziens tika plaši atspoguļots ne vien Krievijas, bet arī Rietumvalstu medijos. Krievijas propagandas mērķis bija sasaistīt sinagogas spridzināšanu ar marta notikumiem un Rietumvalstīs sliktu slavu ieguvušo leģionāru gājienu. Neievērojot Krievijas centienus, Rietumvalstis bija mērenas savā vērtējumā un nesteidzās piekrist Maskavas propagandas naratīviem. Piemēram, ASV medijs *Baltimore Sun* skaidroja, ka situācija Latvijā ir neviennozīmīga un ir tieši saistīta ar valsts sarežģīto vēsturi un attiecībām ar Maskavu.⁹⁷

Vēsturnieka A. Strangas vērtējumā Latvijas politiķi apjauta, cik liels starptautisks skandāls var izvērsties, ja šī situācija netiks laikus atrisināta.⁹⁸ Iespējams, tieši šī iemesla dēļ Latvija nolēma nekavējoties

lūgt ASV Federālā izmeklēšanas biroja palīdzību terorakta atklāšanā.⁹⁹ Salīdzinājumā ar 3. marta mītiņa izgaiņāšanu Latvijas amatpersonu reakcija uz teroraktu un tā seku novēršana bija tūlītēja un konsekventa. Tika pieņemts lēmums nekavējoties veikt sinagogas remontu par Rīgas pašvaldības līdzekļiem, un apkārt sinagogai tika uzstādītas novērošanas kameras.¹⁰⁰ Latvijas valdība publiski nosodīja teroraktu un steidzamības kārtā atstādināja no amata atbildīgo amatpersonu – Valsts policijas priekšnieku Aldi Lieljuksi.¹⁰¹ Galu galā Latvijas pusē nostājās arī sinagogas rabīns Natans Barkāns un Izraēlas vēstnieks Latvijā Oded Ben-Hurs (*Oded Ben-Hur*), kurš bija spiests skaidrot, ka Latvijas sabiedrība nav antisemitiska un valsti neatdzimst fašisms.¹⁰²

6. aprīlī Rīgu satricināja vēl viens sprādziens. Netālu no Krievijas vēstniecības ēkas uzsprāga kādā atkritumu tvertnē ievietota mīna. Lai gan sprādzienā nebija cietušo un tajā necieta vēstniecības ēka, provokācija pie Krievijas diplomātiskās pārstāvniecības izsauca kārtējo paniku prokremlisko mediju vidū. Laikraksts *Chas* sprādzienu aprakstīja kā pirmo starptautisko teroraktu Latvijas vēsturē¹⁰³ un spekulēja, ka sprādziens varētu negatīvi atsaukties uz Latvijas centieniem iestāties ES.¹⁰⁴ Medijos radīto informatīvo fonu Rietumvalstis neņēma vērā un sprādzienam nepievērsa īpašu uzmanību, apzinoties, ka tas neradīja reālus draudus vēstniecības darbiniekiem un, visticamāk, bija vērtējams kā sīka provokācija, lai pasliktinātu jau tā bēdīgā stāvokli esošās Latvijas un Krievijas attiecības. Arī vēsturnieka A. Strangas vērtējumā abi minētie sprādzieni bija provokācijas, ar kuru palīdzību Maskavu atbalstošie radikāļi centās mākslīgi saasināt situāciju Latvijā.¹⁰⁵ Sagādīšanās pēc Krievijas vēstniecība jau krīzes sākumposmā bija nākusi klajā ar “praviētisku” brīdinājumu – tās rīcībā esot informācija,

ka latviešu radikālās organizācijas plānojot veikt provokācijas pret kultūras un vēstures pieminekļiem un Krievijas diplomātiskajām pārstāvniecībām. Vēstniecības ieskatā latviešu radikāļi minētajās provokācijās plānoja nepamatoti apvainot Krieviju.¹⁰⁶

Nākamajās dienās pēc spridzināšanām Rīgā krievvalodīgā prese aktīvi ziņoja par līdzīgām provokācijām arī citviet. Piemēram, 4. aprīlī Liepājā ar melnu krāsu tika apliets piemineklis holokausta upuriem.¹⁰⁷ Laikraksts *SM* ziņoja, ka reizē ar incidentu pie Krievijas vēstniecības sprādziens esot nograndis arī Valkas rajonā, netālu no Smiltenes. Lai gan trūka pierādījumu, krievu prese notikumu Vidzemes laukos interpretēja kā teroraktu un saistīja ar notikumiem galvaspilsētā.¹⁰⁸ 8. aprīlī krievu presē izplatījās ziņas, ka Rīgā kādā Valdeķu ielas namā esot izkārts nacistiskās Vācijas karogs. Arī šai ziņai nepamatoti tika pievienota birka “terorisms”.¹⁰⁹ 11. aprīlī spridzeklim līdzīgs priekšmets tika atrasts Rēzeknes naftas bāzē “Rēzna”, savukārt policija bija saņēmusi brīdinājumu par it kā Zaķusalas televīzijas tornī ievietotu bumbu.¹¹⁰

Krīzes deeskalācija

Aprīlī vērā ņemams saspilējums bija iestājies arī Latvijas iekšpolitikā. Mēneša sākumā premjerministrs G. Krasts bija spiests atlaist Kremļa biznesu lobējošās partijas “Saimnieks” ekonomikas ministru Ati Sausnīti saistībā ar panisko attieksmi pret Krievijas ieviestajām sankcijām.¹¹¹ 8. aprīlī partija “Saimnieks”, kuras kontrolē tobrīd bija četri ministru krēsli, paziņoja, ka izstājas no valdošās koalīcijas, tādā veidā draudot gāzt Latvijas valdību. Tiesa, neievērojot pamatīgu šūpošanos Saeimā, G. Krasts spēja konsolidēt ap sevi atlikušās koalīcijas partijas un noturēt varas grožus.¹¹²

Pēc nosacītas iekšpolitiskās krīzes pārvarēšanas par valsts galveno prioritāti kļuva

attiecību normalizēšana ar Krieviju un situācijas skaidrošana Rietumvalstu partneriem. G. Krasts krīzes radīto apstākļu dēļ atcēla iepiņānoto vizīti uz ASV, savukārt prezidenta G. Ulmaņa vadībā tika izveidota darba grupa krīzes seku pārvarēšanai. Pie darba ķērās arī Latvijas likumdevēji, kas, sekojot ASV Prezidenta administrācijas ieteikumiem, pievērsās sasāpējušā nepilsoņu jautājuma sakārtošanai.¹¹³ Rezultātā jau 15. aprīlī valdība bija apstiprinājusi rīcības plānu, kas paredzēja naturalizācijas logu atcelšanu.

Veiktie pasākumi pakāpeniski sāka dot cerēto efektu, un jau aprīļa otrajā pusē krīzes atrisināšanā iesaistījās ASV: valsts sekretāre Madelēna Olbraita (*Madeleine Albright*) nosūtīja B. Jeļcinam vēstuli ar brīdinājumu, ka pret Latviju ieviestās ekonomiskās sankcijas radīs negatīvas sekas.¹¹⁴ Īsā laika posmā Latvijai publisku atbalstu pāuda arī citas ASV, Vācijas, EDSO un Baltijas jūras valstu padomes amatpersonas.¹¹⁵ Rietumvalstis pozitīvi vērtēja Latvijas valdības lēmumu reformēt arhaisko pilsonības likumu un aizvien stingrāk sāka nosodīt Krievijas ieviestās sankcijas.

Latvija beidzot guva pārliecību par Rietumu atbalstu un attiecībās ar Krieviju vairs nebija viena pati. Maskavai nebija izdevies izolēt Rīgu starptautiskajā arēnā, un Krievija bija spiesta atteikties no turpmāka tieša spiediena. Lai gan ekonomiskās sankcijas vēl kādu laiku palika spēkā, Latvijas un Krievijas attiecību krīzes izpaušmes nākamajos mēnešos saruka līdz ierastajai negatīvajai retorikai.

Maskavas pozīciju maiņu ietekmēja vairāki faktori.

- Pirmkārt, Krievija nespēja atrisināt samilzušo iekšpolitisko krīzi, kuras rezultātā 1998. gada 23. martā ar B. Jeļcina ziņu tika atlaista V. Černomirdina valdība un Krievijas premjerministra pienākumu izpildīšana tika uzticēta uz ārpolitiku mazāk orientētajam Sergejam Kirijenko (*Sergej Kirienko*).¹¹⁶

- Otrkārt, Krievija turpināja slīgt aizvien dziļākā ekonomikas krīzē. Vairākās nozarēs kavējās strādnieku algu izmaksa, un valsti draudēja izcelties iekšēji nemieri saistībā ar labklājības līmeņa straujo krišanos. Maskavas lēmumu pieņēmējiem nācās secināt, ka Latvijas kā ārējā ienaidnieka tēls nav spējis novērst sabiedrības uzmanību no valsts iekšējām problēmām.
- Treškārt, Krievijas ieviestās ekonomiskās sankcijas kaitēja ne tikai Latvijas, bet arī pašas Krievijas jau tā nestabilajai ekonomikai un bija izraisījušas Rietumvalstu kritiku, kā rezultātā tika apdraudētas Maskavas starptautiskās pozīcijas.

Krievijas puse bija spiesta vismaz formālā līmenī atjaunot diplomātiskos sakarus ar Latviju. 23. aprīlī, piedaloties Latvijas ĀM valsts sekretāram Mārim Riekstiņam un Krievijas ārlietu ministra vietniekam A. Avdejevam, Briselē notika pirmā abu pušu diplomātiskā tikšanās pēdējo divu mēnešu laikā. Latvijas un Krievijas attiecību krīze bija iegājusi nosacītā stabilitātes fāzē.

Tomēr iepriekšējo mēnešu pieredze lika domāt, ka Krievija varētu censties organizēt jaunas provokācijas gaidāmajos Uzvaras dienas pasākumos 9. maijā. Latvijas drošības iestādes bija mācījušās no iepriekš pieļautajām kļūdām un uz šo pasākumu laiku bija izstrādājušas īpašu darba režīmu,¹¹⁷ kā rezultātā 9. maija svinības notika bez liekiem incidentiem un tika aizvadītas ierastajos toņos – ar PSRS simboliku rotāti seniori turēja rokās A. Rubika un Josifa Staļina (*Iosif Stalin*) attēlus un periodiski izsauca saukļus “fašismam – nē!” un “NATO – sliktāk nekā AIDS”.¹¹⁸

14. maijā Rīgas centrā tika aizvadīta vēl viena Krievijas interesēm atbilstoša protesta akcija. Aptuveni 400–500 personas bija pulcējušās, lai paustu nepatiku pret Saeimas pieņemto likumprojektu, kas

paredzēja uzsākt pakāpenisku pāreju uz izglītību valsts valodā. Protesta akciju bija pieteikusi Latvijas Sociālistiskās partijas jauniešu nodaļa, taču, kā mēloja Latvijas prese, tās patiesie organizētāji slēpās nacionālboļševiku rindās. Lai gan viens no radikāli noskaņotajiem krievu jauniešiem mitiņā bija ieradies ar plakātu, kas vēstīja “nost ar latviešiem!”, būtiskas provokācijas tā laikā izpalika.¹¹⁹

Latvijas ieņemtais kurss uz stabilizāciju turpinājās arī starptautiskajā dimensijā. 1998. gada maijā M. Olbraita lika skaidri noprast, ka NATO vairs neņems vērā Krievijas intereses attiecībā uz Austrumeiropas valstu pievienošanas aliansei.¹²⁰ Ar līdzīgu retoriku klajā nāca arī NATO runasvīrs Džimijs Šejs (*Jimmy Shea*), kurš apstiprināja, ka alianse turpinās savu paplašināšanās procesu un tas notiks “drīzāk agrāk, nekā vēlāk”, turklāt minot Latviju, Lietuvu un Igauniju kā potenciālās kandidātvalstis.¹²¹

Piekāpīgākās pozīcijās pret Maskavu joprojām atradās vecās Eiropas valstis, kuru ietekmes rezultātā ES noraidīja deklarāciju, kura rosināja nosodīt Krievijas sankcijas pret Latviju.¹²² Bija acīmredzams, ka Maskavas intereses Briselē joprojām lobēja Francija un Vācija, kas nevēlējās sabojāt attiecības ar Austrumu lielvalsti. ES nostāja attiecībā pret Krieviju sāka mainīties tikai jūlijā, kad Brisele bija spiesta atzīt, ka Maskavas pārmetumi Latvijai cilvēktiesību jomā ir bijuši nepamatoti.

Lai gan Maskava turpināja periodiski izteikt pārmetumus Latvijai, ar katru mēnesi pieaugošā ekonomiskā nestabilitāte traucēja tai saglabāt konsekventi augstu aktivitāti ārpolitikā. Vasaras izskaņā ekonomiskā krīze, kas plosījās Krieviju, pakāpeniski tuvojās savam augstākajam punktam. Valstī strauji samazinājās Rietumu investīcijas, daudzās rūpniecības nozarēs apstājās algu izmaksas, reģionos sāka parādīties spontānas pret režīmu vērstas protesta

akcijas. Arī politiskajā limenī Maskavā valdīja nestabilitāte. Krievijas VD bija klajā opozīcijā Kremlim, un Komunistiskā partija pieprasīja sākt prezidenta atstādināšanas procedūru.¹²³

Latvijas un Krievijas attiecību krīzei punktu pielika vasaras nogalē piedzīvotais Krievijas ekonomikas sabrukums. 17. augustā Maskava paziņoja, ka devalvē rubli, un bija spiesta lūgt Rietumvalstu ekonomisko palīdzību. Šādos apstākļos Maskavai vienkārši nepietika finansējuma aktīvas ārpolitikas vešanai.¹²⁴ Vēl jo vairāk, tā vairs nevarēja atļauties riskēt sabojāt attiecības ar Rietumvalstīm, no kuru finansējuma bija atkarīga valsts tālākā nākotne. Maskavai neatlika nekas cits kā īslaicīgi pārtraukt lielāko daļu ārpolitisko afēru un koncentrēties uz samilzušo iekšējo problēmu risināšanu.

Secinājumi

Latvijas un Krievijas 1998. gada attiecību krīze ir uzskatāma par vienu no lielākajiem izaicinājumiem atjaunotās Latvijas vēsturē. Krīze satricināja Latvijas politisko eliti un sabiedrību, kā arī īslaicīgi radīja bažas par Latvijas eiroatlantiskās integrācijas procesa izdošanos. Par spīti pieredzētājam grūtībām, Latvijas puse no saspīlētās situācijas izgāja kā nosacīta uzvarētāja. Latvijas eiroatlantiskā integrācija netika būtiski traucēta, valsti saglabājās relatīva politiskā stabilitāte un etniskā konflikta iespējamība sevi pierādīja kā maz ticamu. Krievijas perspektīvā krīze nedeva cerētos rezultātus. Mākslīgi radītais Latvijas ārējā ienaidnieka tēls nebija pietiekams, lai novērstu sabiedrības uzmanību no straujā labklājības krituma. Vēl vairāk – Maskavas agresīvā ārpolitika iedragāja tās prestižu Rietumu partneru vidū.

Latvijas un Krievijas 1998. gada krīzes cēloņus var nosacīti iedalīt vairākos virzienos.

- **Vēsturiski ideoloģiskais virziens.** Latvijas un Krievijas attiecības bija saspīlētas jau ilgi pirms 1997./1998. gada notikumiem. Abu pušu attiecību problemātikā centrālo lomu ieņēma atšķirīga nostāja virknē aktuālu vēstures jautājumu, sevišķi saistībā ar Otro pasaules karu un padomju okupāciju. 20. gadsimta izskaņā šīs domstarpības kļuva aizvien pamanāmākas un tika pastarpināti uzskurinātas ar Maskavas ziņu.
 - **Iekšpolitiskais virziens.** Krievijas elitē bija nostiprinājies konservatīvs pasaules redzējums, kas uzstāja uz spēcīgu savas valsts interešu aizstāvēšanu. Maskavas tiešās interesēs bija izdarīt spiedienu uz kaimiņvalstīm, cerot gūt “diplomātisku uzvaru” uz brūkošās iekšpolitikas un ekonomikas fona. Savukārt Latvijā pie varas bija nākuši nacionālistiski noskaņoti politiķi, kuri nereti atklāti oponentēja Krievijai un nerēķinājās ar tās interesēm.
 - **Sabiedriskais virziens.** Latvijas sabiedrību raksturoja izteikta fragmentācija un vienotības trūkums. Galvenais šķelšanās iemesls bija krievu minoritātes nespēja un/vai nevēlēšanās integrēties atjaunotajā Latvijas valstī. 1997./1998. gadā Latvijā aktualizējās virkne krievu kopienas vidū sevišķi jūtīgu jautājumu, piemēram, par nepilsoņu statusu, leģionāru piemiņas dienu, krievu valodas lietojumu un pāreju uz mācībām valsts valodā. Latvijas valdībai nelojālā krievu kopiena bija galvenais Maskavas instruments krīzes laikā.
 - **Ekonomiskais virziens.** Pirmskrīzes un krīzes periodā Krievija saskārās ar vērā ņemamu ekonomisko nestabilitāti, kā rezultātā strauji kritās iedzīvotāju ieņēmumu līmenis. Lai novērstu sabiedrības uzmanību no brūkošās ekonomikas, Maskavai bija nepieciešams aktualizēt ārējā ienaidnieka tēlu, par kuru bija lemts kļūt Latvijai. Vēl jo vairāk, pirmskrīzes periodā Latvijas valdība bija likusi noprast, ka tās plānos ietilpst Maskavas ekonomiskās ietekmes mazināšana, kas raisīja nepatiku Krievijas biznesa aprindās.
 - **Starptautiskais virziens.** Pirmskrīzes periodā Maskavas lēmumu pieņēmēji bija satraukti par Vašingtonas un NATO aizvien uzstājīgāko tuvināšanos ar Baltijas valstīm. Ņemot vērā, ka Kremļa gaitenēs bija nostiprinājušies pretrietumnieciski orientētie politiķi, Maskava lēma par labu tam, lai pēc iespējas kavētu baltiešu eiroatlantiskās integrācijas procesu, destabilizējot situāciju Latvijā.
- Lai gan publicētajos avotos nav pieejami tieši pierādījumi par to, ka aiz 1998. gada pavasarī pieredzētajām protesta akcijām un spridzināšanām stāvēja Krievija, var pieļaut, ka vismaz pastarpināti tās varēja tikt īstenotas ar Maskavas ziņu. Krievijas rīcībā bija virkne ietekmes instrumentu, ar kuru palīdzību tā 1998. gada pavasarī varēja izdarīt spiedienu pret Latviju:
- Kremlim pietuvinātie oligarhi noderēja kā instruments, lai ieviestu pret Latviju vērstas ekonomiskās sankcijas, kā arī īstenotu propagandas kampaņu to kontrolē esošajos medijos;
 - Kremlim lojālās nevalstiskās organizācijas tika izmantotas, lai izplatītu dezinformāciju un diskreditētu Latviju starptautiskajā vidē;
 - Maskavai lojālā krievu kopiena tika konsolidēta protesta akciju organizēšanai;
 - Latvijā un Krievijā mitošie politiskie radikāļi varēja tikt izmantoti dažādu provokāciju veikšanai.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ZANETA OZOLINA. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: ERIC STERN, DAN HANSEN (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. Stockholm 1999, p. 199.
- ² Šajā periodā Latvija aktīvi iesaistījās NATO programmā "Partnerattiecības mieram", un Latvijas bruņotie spēki kopš 1996. gada piedalījās alianses operācijā Bosnijā un Hercegovinā.
- ³ AIVARS STRANGA. *The Relations Between Russia and the Baltic States: 1997–1998*. Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik. Berlin 1999, p. 138.
- ⁴ INESIS FELDMANIS, JĀNIS TAURĒNS. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*. 3. sēj. Rīga 2016, 116. lpp.
- ⁵ *Ibidem*, 118. lpp.
- ⁶ STRANGA, *The Relations Between Russia and the Baltic States*, pp. 138–139.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ *Ibidem*, p. 140.
- ⁹ Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, 1997. Pieejams: <https://www.NATO.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (skatīts 25.05.2018.).
- ¹⁰ Against the Baltic's NATO bid. In: *The Baltic Times*, 11.–17.09.1997., p. 2.
- ¹¹ JĀNIS ŪDRIS. Šodien Viļņā – Austrumeiropas valstu samits. In: *Latvijas Vēstnesis*, 05.09.1997. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44771> (skatīts 24.05.2018.).
- ¹² OZOLINA, *Crisis Prevention or Intervention*, p. 194.
- ¹³ Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību, 1997. Pieejams: https://mk.gov.lv/sites/default/files/editor/krasts_deklaracija.pdf (skatīts 26.05.2018.).
- ¹⁴ ALLA PETROPAVLOVSKAJA. Guntars Krasts: Ja verju v sebjā. In: *SM*, 17.09.1997., s. 2.
- ¹⁵ ĀRIS JANSONS. Pārmaiņas Kremli. In: *Diena*, 23.09.1997., 2. lpp.
- ¹⁶ ĀRIS JANSONS. Ģeopolitikas ēna Krievijas prioritāšu meklējumos. In: *Diena*, 03.10.1997., 2. lpp.
- ¹⁷ Pie Valsts prezidenta – Amerikas Savienoto Valstu politiķis – Krievijas Federācijas vēstnieks. In: *Latvijas Vēstnesis*, 28.10.1997. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/30833> (skatīts 29.05.2018.).
- ¹⁸ ANITA SMOĻENSKA. Būs viena ASV un Baltijas valstu harta. In: *Diena*, 15.10.1997., 1. lpp.
- ¹⁹ Krievija, iespējams, cerēja uz Lietuvas atbalstu, ar kuru pirms drošības garantiju piedāvāšanas tika sekmīgi noslēgts robežlīgums.
- ²⁰ STRANGA, *The Relations Between Russia and the Baltic States*, p. 142.
- ²¹ OZOLINA, *Crisis Prevention or Intervention*, p. 195.
- ²² AIVARS STRANGA. *Baltic – Russian Relations 1998–99*. In: ATIS LEJINS (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Helsinki 1999, p. 127.
- ²³ JURIS TIHONOVŠ. Nesteidz ar atbildi Kremlim. In: *Diena*, 30.10.1997., 1. lpp.
- ²⁴ STRANGA, *The Relations Between Russia and the Baltic States*, p. 141.
- ²⁵ OZOLINA, *Crisis Prevention or Intervention*, p. 202.
- ²⁶ ROKAS TRACEVSKIS. Lithuania and Estonia reject Russian security guarantees. In: *The Baltic Times*, 06.–12.11.1997., p. 1.
- ²⁷ OZOLINA, *Crisis Prevention or Intervention*, p. 197.
- ²⁸ Kto tam krassnij kommisar? In: *SM*, 06.11.1997., s. 2.
- ²⁹ JĀNIS LAUVA. Krievijā turpinās ažiotaža ap drošības garantijām. In: *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 13.11.1997., 6. lpp.
- ³⁰ NELLĪJA LOČMELE. Jeļcins aicina veidot "uzticības režīmu" Baltijas reģionā. In: *Diena*, 04.12.1997., 1. lpp.
- ³¹ NELLĪJA LOČMELE. Jeļcins par Baltiju. In: *Diena*, 04.12.1997., 3. lpp.
- ³² PĀVELS ŠIROVS. Vai pēdējais Krievijas reformators? In: *Diena*, 24.11.1997., 4. lpp.

- ³³ Kremlis noliedz Jeļcina saslīmšanas saistību ar sirds problēmām. In: Diena, 12.12.1997., 9. lpp.
- ³⁴ PĀVELS ŠIROVS. Jaunais gads Krievijā nāk ar rubļa denomināciju. In: Diena, 29.12.1997., 5. lpp.
- ³⁵ KONSTANTIN KAZAKOV. Latvija poluchila priglaszenie vtorogo sorta. In: Chas, 15.12.1997., s. 4.
- ³⁶ Partnerības harta starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=31233> (skatīts 09.06.2018.).
- ³⁷ STRANGA, The Relations Between Russia and the Baltic States, p. 143.
- ³⁸ PĀVELS ŠIROVS. Krievija: harta ir drauds Eiropas drošībai. In: Diena, 21.01.1998., 1. lpp.
- ³⁹ JURIS TIHONOVŠ. Krievijas ĀM: PSRS neokupēja Baltijas valstis. In: Diena, 20.01.1998., 1. lpp.
- ⁴⁰ JURIS TIHONOVŠ. Latvija atbildēšot Vizentāla centram. In: Diena, 21.01.1998., 1. lpp.
- ⁴¹ DACE PLATO. Krievu kultūras biedrības sūdzas Černomirdinam. In: Diena, 22.01.1998., 2. lpp.
- ⁴² AIGARS ŠTĀLS, JURIS TIHONOVŠ. Maskavas sociologi Latvijā pēta sabiedrības noskaņojumu. In: Diena, 19.01.1998., 4. lpp.
- ⁴³ JURIS TIHONOVŠ. Krievijas sociologi bāzējušies fondā Drošība. In: Diena, 29.01.1998., 1. lpp.
- ⁴⁴ GUNTIS ENIŅŠ. Latvijas Republikas 6. Saeimas ziemas sesijas piektā sēde, 12.11.1998. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1202.html (skatīts 10.06.2018.).
- ⁴⁵ MITCHELL LANDSBERG. Yeltsin: Clinton risks World War III in Iraq. In: The Baltic Times, 12.–18.02.1998., p. 2.
- ⁴⁶ TANYA NEUMAN. Baltics offer help in Iraqi crisis. In: The Baltic Times, 26.02.1998., p. 1.
- ⁴⁷ INNA HARLANOVA. Za poterī pust' platit vinovnyj. In: Panorama Latvii, 01.03.1998., s. 1.
- ⁴⁸ DITA ARĀJA, EDGARS GALZONS. Piketētāji Valdemāra ielā bloķē satiksmi. In: Diena, 04.03.1998., 3. lpp.
- ⁴⁹ Tracis pie Rīgas Domes. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 04.03.1998., 2. lpp.
- ⁵⁰ AIVARS STRANGA. The End Product: A Crisis in Latvian-Russian Relations. NATO 1999, p. 3.
- ⁵¹ PĀVELS ŠIROVS, JURIS TIHONOVŠ. Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā. In: Diena, 05.03.1998., 1.–3. lpp.
- ⁵² STRANGA, Baltic – Russian Relations 1998–99, p. 130.
- ⁵³ SARMA KOČĀNE, INTA LASE. Krievija peļ policiju Latvijā. In: Diena, 05.03.1998., 1. lpp.
- ⁵⁴ Skandal'naja Slava. In: Chas, 06.03.1998., s. 2.
- ⁵⁵ EVIJA OZOLA. Krievijas nosodījums kļūst aizvien skaļāks. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 07.03.1998., 2. lpp.
- ⁵⁶ EVIJA OZOLA. Rīgas mītiņš izraisa plašu rezonansi. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 06.03.1998., 2. lpp.
- ⁵⁷ ŠIROVS, TIHONOVŠ, Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā, 1.–3. lpp.
- ⁵⁸ PĀVELS ŠIROVS, JURIS TIHONOVŠ. Atceļ Krievijas Valsts domes spikera vizīti Latvijā. In: Diena, 07.03.1998., 1.–3. lpp.
- ⁵⁹ PĀVELS ŠIROVS, JURIS TIHONOVŠ. Krievija apsver sankcijas pret Latviju. In: Diena, 09.03.1998., 1. lpp.
- ⁶⁰ ABIK JELKIN. Sankcii Budut! In: SM, 10.03.1998., s. 1.
- ⁶¹ STRANGA, Baltic – Russian Relations 1998–99, p. 133.
- ⁶² ŠIROVS, TIHONOVŠ, Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā, 1.–3. lpp.
- ⁶³ ŠIROVS, TIHONOVŠ, Atceļ Krievijas Valsts domes spikera vizīti Latvijā, 1.–3. lpp.
- ⁶⁴ NELLJA LOČMELE, BAIBA RULLE. Vēstniekam skaidro pie Rīgas domes notikušo. In: Diena, 10.03.1998., 1. lpp.
- ⁶⁵ EVIJA OZOLA. 3. marta pikets – vai provokācija. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 12.03.1998., 5. lpp.
- ⁶⁶ INGA PAPAARDE. Tiesa atbrīvo Rubiku. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 07.11.1997., 1. lpp.
- ⁶⁷ JĀNIS BRŪKLENIS, AIVARS PASTALNIEKS. Neskaidrības ap Rubika atbrīvošanu. In: Neatkarīgā Rīta Avīze, 07.11.1997., 1. lpp.
- ⁶⁸ STRANGA, The Relations Between Russia and the Baltic States, p. 146.

- ⁶⁹ STRANGA, *The End Product*, p. 5.
- ⁷⁰ PĀVELS ŠIROVS. Lužkovs Latviju salīdzina ar Kambodžu. *Diena*, 28.03.1998., 1. lpp.
- ⁷¹ STRANGA, *Baltic – Russian Relations 1998–99*, p. 131.
- ⁷² SANDRIS METUZĀLS. Latvijā pabijis krievu fašistu līderis? In: *Neatkarīgā Rita Avīze*, 30.10.1997., 1. lpp.
- ⁷³ V. STREL'COV. Rizhskie Vervol'fovichy. In: *SM*, 05.10.1997., s. 3.
- ⁷⁴ DACE PLATO. Krievu diasporas apvienošanai Latvijā dibina jaunu organizāciju. In: *Diena*, 10.10.1997., 4. lpp.
- ⁷⁵ JURIS TIHONOVŠ. Pasaules prese turpina ziņot par leģionāriem un nepilsoņiem. In: *Diena*, 21.03.1998., 4. lpp.
- ⁷⁶ EVITA PROKOPOVA, JURIS TIHONOVŠ. Troksnis ap latviešu leģionāru svinībām. In: *Diena*, 04.03.1998., 3. lpp.
- ⁷⁷ DAINA BLEIERE, AIVARS STRANGA. The Latvian Russian Crisis of 1998. In: STERN, HANSEN, *Crisis Management in a Transitional Society*, p. 223.
- ⁷⁸ Šogad leģionu piemin saspringtā gaisotnē. In: *Diena*, 17.03.1998., 3. lpp.
- ⁷⁹ BLEIERE, STRANGA, *The Latvian Russian Crisis of 1998*, pp. 236–237.
- ⁸⁰ Vchera oni opozorili nashu stranu. In: *Chas*, 17.03.1998., s. 1.
- ⁸¹ ULDIS NEIBURGS. SS, Waffen SS, latviešu leģions un Latvijas valsts politika. In: *Diena*, 06.03.1998., 2. lpp.
- ⁸² BLEIERE, STRANGA, *The Latvian Russian Crisis of 1998*, p. 239.
- ⁸³ *Ibidem*.
- ⁸⁴ Latvian Legion fallout: Kohl, Chirac condemn march. In: *The Baltic Times*, 02.–08.03.1998., p. 8.
- ⁸⁵ JURIS TIHONOVŠ. Latvijas vēstniecību apmētā ar olām. In: *Diena*, 17.03.1998., 1. lpp.
- ⁸⁶ BLEIERE, STRANGA, *The Latvian Russian Crisis of 1998*, p. 241.
- ⁸⁷ NATAL'JA LEBEDEVĀ. Russkaja atmoda. In: *SM*, 18.03.1998., s. 1.
- ⁸⁸ EVITA PROKOPOVA, JURIS TIHONOVŠ. Prasa pagarināt pasu derīgumu. In: *Diena*, 18.03.1998., 1.–3. lpp.
- ⁸⁹ EVITA PROKOPOVA. PĀVELS ŠIROVS. Krievijas nacionālboļševiki “izgaismojas” Latvijā. In: *Diena*, 20.03.1998., 4. lpp.
- ⁹⁰ Skolas apgānītāji aizturēti. In: *Lauku Avīze*, 14.03.1998., 3. lpp.
- ⁹¹ JĀNIS VANAGS. Piketē aicina uz cīņu nemaksājot rēķinus. In: *Diena*, 17.03.1998., 1. lpp.
- ⁹² MĀRIS PUĶĪTIS. Revolucionārajai pagrīdei sava avīze. In: *Lauku Avīze*, 31.03.1998., 4. lpp.
- ⁹³ NATAL'JA LEBEDEVĀ. V kazhdom russkom v Latvii vidjat Stalina. In: *SM*, 26.03.1998., s. 1.
- ⁹⁴ KONSTANTIN KAZAKOV, ALEKSANDR SHUNIN. Den' neistovoj rusofobii. In: *Chas*, 26.03.1998., s. 2.
- ⁹⁵ EDGARS GALZONS. Iesper piemiņas brīža dalībnieci. In: *Diena*, 26.03.1998., 8. lpp.
- ⁹⁶ Pirms tam sprādzieni bija notikuši 1995. gada pavasarī un 1997. gada nogalē.
- ⁹⁷ WILL ENGLUND. Crimes of nazis and communists haunt Latvia bitter recriminations rooted in 1940s strain Moscow-Riga relations. In: *Baltimore Sun*, 05.04.1998. Pieejams: http://articles.baltimoresun.com/1998-04-05/news/1998095051_1_latvian-legion-russian-communism-russian-minority (skatīts 19.06.2018.).
- ⁹⁸ BLEIERE, STRANGA, *The Latvian Russian Crisis of 1998*, p. 242.
- ⁹⁹ ALEKSEJ STEFANOV. FBR nachinaet rassledovanie. In: *Chas*, 06.04.1998., s. 2.
- ¹⁰⁰ Latvian police chief sacked over Riga synagogue bombing. In: *BBC News*, 02.04.1998. Pieejams: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/72900.stm> (skatīts 07.05.2018.).
- ¹⁰¹ BLEIERE, STRANGA, *The Latvian Russian Crisis of 1998*, p. 242.
- ¹⁰² *Ibidem*, p. 243.

- ¹⁰³ KONSTANTIN KAZAKOV, ALEKSEJ STEFANOV. Bomba: pod Rossiju? pod Latviju? In: Chas, 07.04.1998., s. 2.
- ¹⁰⁴ ALEKSANDR KRASNITSKIJ. Obraz Latvii. In: Chas, 07.04.1998., s. 1.
- ¹⁰⁵ BLEIERE, STRANGA, The Latvian Russian Crisis of 1998, p. 241.
- ¹⁰⁶ SERGEJ BARDOVSKIJ. Riga zhdjot diversij. In: Chas, 14.03.1998., s. 2.
- ¹⁰⁷ ALEKSEJ STEFANOV. Liepaja: Koshhunstvo na kladbishhe. In: Chas, 06.04.1998., s. 1.
- ¹⁰⁸ ANDREJ PORTNOV, VITA SHTEJN. Terakt, eshho terakt. In: SM, 07.04.1998., s. 1.
- ¹⁰⁹ Nas utro vstrechaet svastikoj. In: SM, 08.04.1998., s. 1.
- ¹¹⁰ ALEKSEJ STEFANOV. Vzryv v Rezekne ne sastojalsja. In: Chas, 14.04.1998., s. 2.
- ¹¹¹ BLEIERE, STRANGA, The Latvian Russian Crisis of 1998, p. 228.
- ¹¹² Ibidem.
- ¹¹³ Ibidem.
- ¹¹⁴ STEVEN ERLANGER. U.S. is trying to defuse a growing Russia-Latvia confrontation. In: The New York Times, 16.04.1998. Pieejams: <https://www.nytimes.com/1998/04/16/world/us-is-trying-to-defuse-a-growing-russia-latvia-confrontation.html> (skatīts 20.06.2018.).
- ¹¹⁵ BLEIERE, STRANGA, The Latvian Russian Crisis of 1998, p. 228.
- ¹¹⁶ PĀVELS ŠIROVS. Krievijā sastāda jaunu valdību. In: Diena, 24.03.1998., 1. lpp.
- ¹¹⁷ BLEIERE, STRANGA, The Latvian Russian Crisis of 1998, p. 253.
- ¹¹⁸ DITA ARĀJA. Pārdaugavā svin Lielā Tēvijas kara beigu gadadienu. In: Diena, 11.05.1998., 4. lpp.
- ¹¹⁹ GUNITA NAGLE, JURIS TIHONOV. Nacionālboļševiki saliedē izglītības likumprojekta kritizētājus. In: Diena, 15.05.1998., 1.–4. lpp.
- ¹²⁰ MADELĒNA OLBRAITA. Pietiek satraukties par Krieviju. In: Diena, 05.05.1998., 2. lpp.
- ¹²¹ KRISTĪNE PLAMŠE. NATO paplašināšana turpināšoties. In: Diena, 07.05.1998., 1. lpp.
- ¹²² KRISTĪNE PLAMŠE. ES runās ar Latviju un Krieviju. In: Diena, 06.05.1998., 1. lpp.
- ¹²³ FELDMANIS, TAURĒNS, Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā, 141. lpp.
- ¹²⁴ KONSTANTIN VORONOV. The Baltic Policy of New Russia: A Brief History of the Stormy Decade. In: TALAVS JUNDZIS (ed.). The Baltic States at Historical Crossroads. Riga 2001, p. 500.

SUMMARY

The first signs of the growing crisis in Latvian-Russian relations were established already in early 1997. Russian foreign affairs of that time already showed that Kremlin has started work on development of new strategy regarding the Baltic states. In March 1997, during the US-Russian summit in Helsinki, Russian President Boris Yeltsin for the first time publicly announced that Russia would be ready to give security guarantees to the Baltics. During the next few months, the Russian political elite gradually secured the anti-Western sentiment and concerns about NATO enlargement process in post-Soviet space. Eventually, Moscow decided to increase pressure against the Baltic states in order to hamper the newly commenced Euro-Atlantic integration process.

In autumn 1997, Russian officials once more came out publicly with the idea of providing security guarantees to the Baltic states. In late October 1997, all three Baltic sister nations received an official draft project of security guarantees from the Russian Federation. It is highly unlikely that Moscow ever really hoped that the Baltic states would actually accept such proposal. Most likely, the main reason behind promises of security guarantees was the Russian intention to test the reaction of the West and discredit solidarity of the Baltic states. To a certain extent Moscow achieved its goals,

since the Western countries were too inert regarding the idea of supporting the Baltic nations, meanwhile, indolence of Baltic politicians (especially of the Latvian ones) created the impression that Baltic states were too weak and unable to make proper decisions in crisis situation.

In late 1997, due to growing domestic problems, Russian foreign affairs activities regarding the Baltics slightly abated. Nevertheless, because of the straight course taken by the Baltics towards NATO and further Euro-Atlantic integration, the issue was put on Russian decision makers' agenda again. Kremlin reacted especially harshly to the charter of partnership among the USA and the Baltic states signed in the early 1998, and the support expressed by the Baltics to the Washington regarding the crisis in Iraq.

In comparison to other Baltic states, Latvia had the worst relations with Russia during that period of time. From the Moscow's perspective, power in Latvia was taken over by the nationalists who dared to object to Russian interests in international affairs and ignored the rights of the Russian minority residing in Latvia. The protest of pensioners by the Riga Council building on 3 March 1998 dispersed by the Latvian law-enforcement institutions exacerbated the crisis between both states. Already on the next day, the Kremlin launched a defamation campaign against Latvia to discredit it at international level and put in action unofficial economic sanctions.

In addition, the annual march of *Waffen SS* legionaries, which took place on 16 March in Latvia with participation of some state officials was also used by the Kremlin to discredit Latvia internationally. However, the Western countries avoided to publicly announce unconsidered decisions regarding the ongoing developments in Latvia. Furthermore, activities demonstrating Kremlin's influence did not result in any effect on domestic affairs of Latvia. Despite some protests, the overall situation within the country remained peaceful.

In April 1998, two IEDs exploded near the Riga Synagogue and the Russian Embassy. Russia attempted to use the explosions to destabilize the situation in Latvia. The Latvian officials, bearing in mind the previously made mistakes, successfully managed to avert the potential escalation of the crisis. In addition, during this period of time Latvia was able to retain a relative political stability. Eventually, Latvian political decision makers started to pay more attention to developing the state's foreign policy in order to explain the Western counterparts the delicate relations between Latvia and the Kremlin at the time.

In late spring and summer of 1998, the West finally provided Latvia with the urgently needed support by expressing criticism of Russia even more frequently, for the Kremlin had artificially created the crisis in relations between Latvia and the Russian Federation. Meanwhile, the economic situation in Russia continued to decline; eventually, on 17 August 1998 Moscow was forced to devalue the Russian rouble. In the advent of the economic crisis, the issue of Latvia disappeared from Kremlin's foreign policy agenda and the relations between both states gradually became stable.